

savremena kritika nesavremene ideologije

dragan koković

Nedavno se u okviru *Nolitove* edicije *Istorija* pojavila knjiga Todora Kuljića *Fašizam** To je sociološko-istorijska studija koju karakteriše interdisciplinarni pristup fenomenu fašizma.

Kako sam autor kaže, u knjizi se pokušava pružiti sociološko-istorijsko objašnjenje fašizma kao pokreta društvenog sistema i, najзад, epohe u razvoju evropskog kapitalizma. Za fašizam se kaže da je »pre svega tumačen kao pokušaj spasavanja akutne krize kapitalizma«, ali autor istovremeno ističe da »kad se pređe na neposredno objašnjavanje fašizma, teorijska rešenja su vrlo različita, neretko i potpuno oprečna«.

Kuljić se posebno zadržava na marksističkom objašnjenju fašizma, naglašavajući da se ta objašnjenja pružaju »od ekonomističkih odredbi G. Dimitrova i Toljatića, do marksistički orijentisane psihoanalitičke teorije V. Rajha i Eriha Froma«. Posebna pažnja je posvećena onim teorijama koje fašizam posmatraju s personalističkog i psihološkog aspekta. Za ove teorije je karakteristično da veličaju ličnosti, a kao tipičnu formulaciju u ovom duhu Kuljić navodi poznatu identifikaciju nacional-socializma i hitlerizma. On se kritički osvrće na ove teorije i smatra da je nedopustivo tražiti u volji jedne ličnosti uzroke radikalnog terora, jer njen uticaj nije bio neposredan, već je vršen preko hijerarhijskih struktura izvršne vlasti.

Mada smatra da je kritičkoj teoriji o fašizmu neophodan psihološki pristup, Kuljić naglašava da bi takav pristup bio jednodimenzionalan, jer je sklon ideološkom izobličavanju, pre svega usled iracionalističkog tumačenja interesne uslovljenosti društvenih sukoba. On se kritički odnosi i prema teorijskim shvatanjima E. Froma, za koga kaže, iako naglašava da je nazivam ekonomski i politički problem, da ga istovremeno psihologizira.

dve pesme

ivan slišurić

SUMORIS GLAZBOM BRESKVE

*U jugovini nečitanoj što te imam
krhku peruniku u hladu
no sad već izgubljenju
I što te je uopće imati
kad nisi njiva
kad si poslušno visoka bila predvodnica*

*Uprave i mene ako je previše kovčega do puta
a zaselci sve sami i sove
(u košulji noći trska vodarica)
Izbjegnju i najuporniji zavavljači
ma nigdje građa svetla nema*

*Sumoriš skrovita glazbom breskve
i moj odlazak*

DOĐE NEKAD

*Dođe nekad ko svježina borovine
njihanje prostora
i budemo blagi*

*I velika stopa u hladovini što se davala
jetkim uzdasima
pretvara se vještih rukama u svijet
voljen pogocima žednih očiju
pa u svemu neizvjesnost:
hoće li znati žuta pčela prevesti poljubac
perunike u bijegu
ako preurani jesen*

Rezimirajući svoja shvatanja o ovim teorijama, Kuljić naglašava da je njihov osnovni cilj objašnjenje fašizma formalno-sociološkim kategorijama i pridavanje značaja mislima, idejama i osećanjima, čime se zapostavljaju objektivni interesi i društveni sadržaji fašističke vladavine. Međutim, Kuljić konstatuje, sasvim ispravno, da fašizam nikada nije bio direktno vezan za duhovno. Kad se govori o fašizmu, onda se moraju analizirati društvene klase, njihov istorijski razvoj i ekonomska uslovljenost.

U poglavlju *Promene kapitalističke države u epohi kapitalizma* navode se opšti faktori koji su doprineli stvaranju autoritarne društvene strukture u zemljama industrijski razvijenog kapitalizma, a potom unutar tih opštih tendencija iznose se specifični činioci koji su doveli do fašizma u pojedinim zemljama, pre svega u Italiji i Nemačkoj. Autor se suprotstavlja svakom »monokauzalnom« objašnjenju i smatra da fašizam nije proizvod monopolnog kapitalizma, niti logička konsekvencija istorije zemalja zakasnelih nacija, ni kanalisani otpor srednjeg sloja. Fašizam je, a to smo naglasili na početku, po Kuljićevom mišljenju, pokušaj spasavanja kapitalizma, čije uzroke treba tražiti u ekonomski, politički i kulturno protivrečnoj epohalnoj situaciji XX veka. Zbog toga se u ovom odeljku analiziraju ekonomske, državno-pravne promene, a govori se o anatomiji radničkog pokreta.

Treći odeljak nosi naslov *Fašizam: od pokreta do sistema*, a u njemu se analizira fenomen fašizma u konkretnim zemljama (Nemačka, Italija), čiji se sistemi jedino mogu u strogoj smislu reći okarakterisati kao fašistički. Autor na jezgrovit i koncizan način govori o strukturnim razlikama i specifičnostima fašizma u obe zemlje.

Najinteresantnije poglavlje knjige je *Srednje klase, krupni kapital i fašizam*. Osnovna ideja od koje autor polazi jeste teza da društvene grupe koje su fašizmu obezbedile masovnu osnovu, uspon i izborni trijumf, nisu one čiji je interesima on stvarno služio. Veliku ulogu i uticaj za nastanak kapitalizma autor pripisuje srednjim slojevima. Doduše, to je klasična teza, ali zato u ovom odeljku sledi izvanredna sociološka analiza srednjih slojeva. Specifičan socijalni karakter ovog sloja, kao i snažno razvijeni osećaj dužnosti i spremnosti za identifikovanje sa sredstvom za ostvarivanje idealnog, nadindividualnog cilja, pružio je autoritarnim strukturama mogućnost zauzdavanja i iskorišćavanja i tako stvorio osnovu onoga što se u teoriji naziva autoritarnom predispozicijom.

U petom poglavlju *Društveno-politička struktura i funkcija fašističkog sistema*, govori se, pre svega, o pokušaju fašizma da prevaziđe ekonomsku krizu, da uguši klasnu borbu, ali i da sve više eksploatiše radnu snagu.

Svi ovi ciljevi nisu se mogli ostvariti unutar demokratije, pa zato dolazi do gušenja levice, do ukidanje radničkih saveta i sindikata. Naravno, to se sve moglo postići jedino terorom, jer svaki društveni pokret koji po osvajanju vlasti teži njenom učvršćenju, a ne poseduje dovoljno snažnu društvenu osnovu i nema podršku širokih društvenih slojeva, da bi se održao, mora koristiti terorizam. U ovom poglavlju je dotaknuta i analiza fenomena propagande, pogotovu njena manipulativna uloga.

Fašistička ideologija je šesto poglavlje ove knjige. U njemu je naglašeno da kad se govori o fašističkoj ideologiji, mora se obratiti posebna pažnja apologetici kao posebnom vidu ideologije, u kojoj se lažna svest pretvara u svesnu laž i upotrebljava čisto manipulativno. Takođe se naglašava da je teorijska i funkcionalna osnova fašističke ideologije — rasna teorija i u fašizmu društvena struktura dobija biološko utemeljenje.

Poslednje poglavlje nosi naslov *Fašizam — pokušaj određenja pojma*. Obično se pre razmatranja nekog fenomena na početku daje njegova definicija. Međutim, u ovoj knjizi korišćen je obrnut metod izlaganja. Autor je prvo na teoretski i produbljen način raspravljao o pojavi, a onda na kraju knjige, na osnovu svega što je pre toga izneo, pokušava dati definiciju fašizma. On prvo razgraničava pojmove totalitarizma i fašizma. Već smo na početku istakli da se fašizam u ovoj knjizi posmatra kao način spasavanja kapitalizma u periodu akutnih kriza. Međutim, Kuljić smatra da treba dati jedno preciznije određenje ovog pojma. Tako on govori o genetičkoj, funkcionalnoj i fenomenalnoj dimenziji ovoga pojma. U zaključku knjige autor iznosi da treba praviti razliku između pokreta (fašističkog), koji i danas postoji, naročito u SR Nemačkoj, Austriji, Francuskoj itd., i fašističkog sistema koji je u pravom smislu te reči postojao jedino u Nemačkoj i Italiji.

Knjiga *Fašizam* predstavlja produbljenju i kompleksnu analizu fašizma. Njena osnovna vrednost je pokušaj da se fenomen fašizma osvetli s više strana (genetički, strukturalno-fenomenološki). Mogli bismo reći da je to savremena kritika nesavremene ideologije, koja, ipak, nije prevaziđena faza. U knjizi je izneseno niz novih ideja, ali i onih klasičnih, na primer značaj srednjih slojeva za razvoj kapitalizma. Knjiga je pisana stilski veoma prihvatljivo i, što bi se reklo, običnim rečima, čitljiva je. U svakom slučaju, smatramo da smo istakli neke bitne momente jedne vredne knjige koja će, nadamo se, sigurno biti predmet pažnje šire čitalačke publike.

Todor Kuljić, *Fašizam*, »Nolit«, Beograd 1978.